բարբառին մէջ արուճ կ'արտասանուի, օր· արուճ — քրտինք մտած, արուճ հանել, արուճլուայ եմ· գէրի եւ գերի (այսինքն՝ Էի եւ Եի) տարբերութիւնն եթէ «անծանօթ» պիտի ընէ մեզի՝ Ամիրտովլաթի մէկ գրքին մէջ գտնուած բառերը, այն ատեն՝ վստահաբար կրնանք ապահովցնել Հրատարակիչը, որ շատ քիչ հայերէն բառ պիտի մնայ ընթերցողին համար այս ստուար հատորին մէջ ...: Թերեւս «անծանօթ» վերադիրն ուրիշ իմաստ եւ առում ունենայ հրատարակչին քով, կ'անգիտանանք:

Ցանկերուն կը յաջորդէ էջ մը՝ ՈՒՂՂԵԼԻՔ եւ ՅԱՒԵԼԼԻՔ: 762 մեծածաւալ էջերու մէջ միայն 31 փոփոխելիք բառ, ստուգիւ պատիւ կը բերէ թէ՛ Հրատարակչին ուշադրութեան եւ թէ՛ մանաւանդ Մխիթարեան Տպարանին, որուն գրաշարներն ամբողջապէս օտարազգի (=գերմանացի) են:

6 լուսատիպ պատկերներ կը փակեն այս գիրքը: Պատկերներէն առաջինը՝ Պօրանեան ձեռագրին մագաղաթեայ պահպանակներէն մին է՝ միջին երկաթագիր: Երկրորդը՝ Պօրանեան ձեռագրին առաջին էջը՝ նոտրագիր: Երրորդը՝ Լոնդոնի ձեռագրին վերջին էջը՝ բոլորգիր: Չորրորդը՝ Վիեննայի Մխիթ. Մատենադարանին Թիւ 624 Ձեռագրէն էջ մը՝ շղագիր–նոտրագիր: Հինգերորդը՝ Պարիսի Ազգ. Մատենադարանին Թիւ 244 ձեռագրին Թուղթ 3ա՝ մանր–նոտրագիր: Վեցերորդը՝ Պարիսի Ազգ. Մատենադարանին Թիւ 249 ձեռագրէն էջ 7ա հետաքրքրական գրաձեւերով էջ մը, որուն վերնագիրն է. «Այս է խորան ստոիճանացն եւ զաւրութեան»՝ նոտրագիր:

Վերջացաւ մեր համարատուութիւնն, որ երկարելով անցաւ արդէն պարզ գրախօսականի սահմանը: Բայց այսպիսի գրքի մը կարեւորութիւնն ստիպեց զմեզ մանրամասնութեանց իջնալու: Եւ ո՛վ գիտէ քանիներ առիթ պիտի ունենան դեռ անդրադառնալու այս գրքին: Նոյն իսկ ո՛չ–բժիշկներ, լեզուախոյզներ, գրագէտներ կը գուշակենք թէ ա՛յս կամ ա՛յն պատճառաւ պիտի թարթափին մեր բժշկապետին ճառերուն մէջ՝ օգտուելու անկէ եւ լուսաւորուելու համար:

Դարեր յառաջ բժշկական բեմին վրայէն խօսող բժշկապետին այն լեզուն՝ դարերու ընթացքին միշտ կը հնչէր հայ բժիշկներու ականջին, սակայն տպագրուած չըլլալուն՝ բնականապէս, ձեռագիր օրինակներն ամէնուն մատչելի չէին կրնար ըլլալ. շատ բժիշկներ ակամայ զրկուած էին իրենց երիցագոյն եղբօր իմաստութեան ու հմտութեան արդիւնքներէն: Ստոյգ է որ այսօր շատ բան այլազգ կը հնչէ «բժշկական գպրոցին եւ կաճառին» մէջ, տեսութիւններն տարբեր են, մարդակազմութեան գաղափարն իսկ փոխուած ու փոփոխուած է. սակայն եւ այնպէս կայ հոն հնաւանդ բժշկական բառագանձ մը, որ կրնայ նպաստ մատուցանել այսօր ալ հայ բժշկին: Թող վկայէ հայ բժիշկն անկեղծութեամբ, թէ ո՛րչափ անյաղթելի դժուարութիւններ կը լեռնանան իւր առջեւ, երբ իր բժշկական բառագանձին մէջ չի գտներ՝ արդի բժշկութեան համապատասխան բառեր ու բացատրութիւններ, որոնց պակասութիւնը ձեռնթափ կ'ընէ զինքը թարգմանութենէ եւ ստիպեալ կը բռնադատուի՝ միտքն ու գրիչն օտար լեզուի բառերով գոհացնելու: Զայս կը տեսնենք նոյն իսկ Ամիրտովլաթի անկեղծ խոստովանութեան մէջ[12]: Այս պակասը լեցնելու համար Ամիրտովլաթ ալ դիմած է օտարալեզու աղբիւրներու եւ ծծած է անոնց ջուրը: Երբեմն ջինջ ու վճիտ ջրոյ հետ՝ եկած են իւր բերանը նաեւ տղմոտ հիւթեր ալ: Ջանացեր է զանոնք ալ զտելով՝ ըստ իւր կարողութեան, մերձենալի դարձնել իւր աշակերտներուն՝ հարստացնելով անոնց բառամթերքը: Արդ եթէ պակսէր Ամիրտովլաթի պատրաստած այս մեծ աղբիւրը՝ արդի բժշկաց հայ բառամթերքը պիտի չըլլար այնպէս դիւրագործ ու հաւատարիմ թարգման անոնց մտաց ու գաղափարներու:

Այսպիսի բառագանձ մը բժշկական կաճառին դիւրամատչելի դարձնելու համար աhա բազմարդիւն հրատարակիչը յանձն առած է ամէն զոհողութիւն: Եւ Բասմաջեան ամէնէն յարմար անձն էր այսպիսի ձեռնարկութեան համար: Չրի դրուատիք մը չէ, որ կ'ընենք: Բասմաջեան իբրեւ «վարպետ ի Դեղագործութեան» ձեռք բերած է Ամիրտովլաթի երկասիրութեան հասկացողութեան համար կարեւոր լեզուներն եւ նիւթի հմտութիւնը: Եւ տարած է գործը սքանչելի յաջողութեամբ: Կէտ մը բաղձալի կը մնայ դեռ. արաբախառն ու ժամանակին աղճատ[13] հայերէնով գրուած այս գանձարանը զտելու է, մաքրելու է, նոյն իսկ հայերէն բառերու արտաքին անհարթ ձեւերը հարթելու եւ կոկելու է. ա՛յն ատեն միայն կարելի կ'ըլլայ արդի հայ գրականութեան գանձն իրապէս ճոխացնել՝ Ամիրտովլաթի նուիրած թանկագին գոհարներով: Ի՛նչ մեծագոյն ծառայութիւն մատուցած պիտի ըլլար Հրատարակիչը, եթէ միւս այլազան ցանկերու վրայ աւելցուցած ըլլար՝ նաեւ այս բժշկարանի հայ բառերու յղկեալ ձեւերը, որով գործածելի պիտի դառնային անոնք՝ կապտուելով իրենց օտարոտի զգեստներէն, արաբական հնչումներէն եւ պիտի համաձայնէին արդի գրականութեան մէջ ընդունուած

[12] ... ա՛յլ բառեր խառնեցաք, որ մեզ ի տաճկաց (= արաբացւոց) բառն գտանք, եւ պիտուաճ էր այս բառերս մեզի ... Ամիրտովլաթ, էջ 25:

[13] Մեր «աղճատ» ածականն անարգական իմաստ չունի, այլ ժամանակին դիւրըմբռնելի լեզուն այն էր: Եթէ աղճատ լեզուաւ գրեց Ամիրտովլաթ՝ «գեղջուկ բարբառ» կ'անուանէ իւր գործածած լեզուն՝ Մեծն Հերացի:

ձեւերուն: Ա՛յս աշխատութիւնը կը պակսի այս հրատարակութեան մէջ, որով եւ արդի բժշկական գրականութեան ընձեռած օգուտն ալ համեմատաբար նուազ աստիճանի վրայ է:

Այս գործն ալ գլուխ հանողը պէտք է ըլլալ Հրատարակիչը, որ իրաւունք ստացած է արդէն մեր շնորհակալեաց: Կը փափաքինք, որ այս տողերէս իրազեկ ըլլալով մեր առաջարկութեան, իրեն յատուկ անձնազոհ ու «յամառ» աշխատասիրութեամբ ի գլուխ հանէ այս մեծագոյն գործն ալ՝ չքեղանշոյլ պայծառացնելով մեր անմահ Ամիրտովլաթ բժշկապետին գլխոյն շուրջը բոլորուած պսակը, որուն շողն պիտի ցոլանայ նաեւ Պր. Բասմաջեանի ճակտին վրայ:

Հ. ԳԱԲՐԻԷԼ Ծ. Վ. ՄԷՆԷՎԻՇԵԱՆ

LA ROSERAIE D'ARNÉNIE. — Pages choisies des meilleurs poètes du moyen âge et de la periode suivante. Traduction précédée d'une introduction et accompagnée de notices par Archag Tchobanian. Ouvrage illustré de nombreuses reproductions. Paris, Ernest Leroux, t. II. 1923, 8°, pp. XXI + 345; t. III. 1929, pp. XX + 292.

Ա. Չօպանեանի այս հրատարակութեան Ա. հատորը ծանօթ է մեզ արդէն (Հանդ. Ամս. 1920, էջ 51—54):

Բ. եւ Գ. հատորներս կը բերեն նոր փունջեր հայ միջնադարեան Վարդաստանէն, Այս գաղղիերէն ընտիր թարգմանութեամբ: Այս անգամ փունջիս մէջ վարդեր ունին՝ Ներսէս Շնորհալի (II, 5—12), Խաչատուր Կեչառեցի (II, 59—72), Ֆրիկ (II, 73—100, III, 3—10), Կոստանդին Երզնկացի (II, 21—58, III, 13—27), Յովհ. Թլկուրանցի (II, 153—168, III, 31—68), Առաքել Սիւնեցի (III, 71—103), Առաքել Բաղիշեցի (III, 107—118), Գրիգոր Խլաթեցի (II, 101—122), Գրիգորիս (երդ Լիպարիտ, II, 13—20), Գրիգորիս Աղթամարցի (III, 121—133), Զաքարիա Գնունեցի (II, 123—134), Յովասափ Սեբաստացի (II, 135—150, III, 137—146), Ստեփանոս (III, 149—153), Սարկաւագ Բերդակցի (III, 157—161), Յովհ. եպիսկոպոս (III, 165—179), Սիմէոն Ապարանեցի (II, 169—180), Դաւիթ Սալաձորեցի (III, 183—193), Նահապետ Քուչակ (II, 181—195), Մովսէս եպ. (II, 197—208), Խիկար (II, 209—215), Յակոբ Բաթուկենց (II, 217—228), Բաղդասար դպիր (II, 265—284), Աշըղ Յովնաթան Նաղաշ (II, 285—298), Աշըղ Ջիւանի (II, 299—313) եւ Անանուն տաղասացներ (II, 229—260, III, 197—261):

Թարգմանիչը տուած է նաեւ իւրաքանչիւր հեղինակին կից անոր համառօտ կենսագրականը եւ նկարագրականը:

Հատորներս ոչ միայն կ'ամփոփեն ընտիր մարգարիտներ հայ բանահիւսութենէն, այլ եւ կը ներկայացնեն հայ արուեստի գեղեցիկ նմոյշներ, չինարուեստէն եւ մանրանկարներէն: Հարուստ թուով մանրանկարներ եւ լուսանցազարդեր կը պճնեն հատորներս, բնագրին մէջ եւ արտաքոյ բնագրին զետեղուած: Անոնք հանուած են մեծաւ մասամբ հին հայերէն Ձեռագիրներէ, եւ ըստ մեծի մասին լոյս կը տեսնեն առաջին անգամ այս Վարդաստանին մէջ: Գրեթէ ամբողջութեամբ ներկայացուած են Կարսի Գագիկ Շահնշահի արքայական Աւետարանին մանրանկարները (ԺԱ. դարէն)· կը տեսնուին հոն մանրանկարներ նաեւ Էջմիածնի, Բրիտանական Թանգարանի, Մանչեստրի, Վենետիկի, Վիեննայի եւ այլ քաղաքներու Մատենադարաններէ. ուշագրաւ են անոնց մէջ յատկապէս 1313ին Տիքրաթ (Տայք) գրուած Աւետարանին նկարները, ուր հայկական եւ բիւզանդական (վրական) արուեստները կող կողի կը ներկայանան (հմմտ. Ծանօթագրութիւնները, II, 315—341, III, 265—288): Նրբաճաշակ հրատարակիչը խնամով հաւաքած է զանոնք ի մի եւ դասաւորած իւր հատորներուն մէջ, ցոյց տալու համար բանաստեղծ ազգին գեղարուեստական ընդունակութիւնները: Գնահատելի արժանիք մը, որ պիտի թողու երախտագէտ գեղարուեստասէրները:

Հմտաշատ ներածութիւնները հատորներուս սկիզբը կը պատկերեն հայ քաղաքակրթութեան ելեւէջը օտար տէրերու տակ եւ կենսունակ ժողովրդեան ոգորումները լոյսի եւ ինքնազարգացման ճանապարհներու վրայ:

Աշխատասէր Թարգմանչին վաստակը պիտի չկորսնցնէ իւր արժէքը դարերու ընթացքին: Ազգը պիտի չահի անով նոր բարեկամներ օտար աշխարհներէ:

Հ. Ն. ԱԿԻՆԵԱՆ

© National Library of Armenia